

Saly Noémi
Jean becsukta az ablakokat...
A Nyugat és a „nyugatosok” kávéházai

„Ezek mind egyszerre beszéltek. Arról, hogy van-e az embernek szabad akarata, hogy milyen alakú a pestisbaktérium, hogy mennyi Angliában a munkabér, hogy milyen messze van a Szírusz, hogy mit értett Nietzsche az »örök visszatérés«-en, hogy jogos-e a homoszexualitás, és hogy Anatole France zsidó-e. Mindennek bele akartak hatolni az értelmébe, gyorsan és alaposan...”¹

A *Nyugat* 1908-as alapítása és 1941-es megszűnése közötti harminchárom esztendő szinte egybeesik azzal az időszakkal, amelyet a pesti kávéházak fénykorának szokás nevezni. A közvélekedés a folyóirat működését a New Yorkba helyezi, jobban értesültek a Centrált is emlegetik, ám a helyzet ennél bonyolultabb és sok-

színűbb: Osvát Ernő híres asztalán innen és túl is volt „nyugatos” élet és irodalom.

Mielőtt ennek a feltérképezéséhez hozzáfognánk, kezdjük az „irodalmi kávéház” mítoszával. Az írók, költők példásan dokumentálták saját kávéházi életüket: leírták a helyeket, ahol napjaikat töltötték, föllevenítették a beszélgetéseket, játékokat, megemlékeztek az őket kiszolgálókról. Ennek aztán az lett az egyik eredménye, hogy a köztudatban úgy összerosódott a kávéház és az irodalmi kávéház fogalma, mintha kávé és tinta patakja mindenütt közös mederben folyt volna. Persze erről szó sem volt: a budapesti kávéházak közül korszakról korszakra talán minden századik híresült el irodalmár vagy képzőművész asztaltársaságairól, szerkesztőségeiről. A többiben a város polgárai

Lánchíd kávéház, Fő utca 2.

A New York kávéház biliárdterme és főbejárata.
Erzsébet körút 9–11.

élték hétköznapi életüket: vigécek és halaskofák, orvosok és bonctermi szolgák, sofőrök és borbélysegédek, ügyvédek és művégtag-gyártók, pékek és ékszerészek törzsasztalairól tudunk Óbudától Kőbányáig, a Lipótvároستól Lágymányosig. Nem is lehetett ez másképpen, hisz a többségükben csekély és bizonytalan jövedelemből megélni próbáló „firkászok” nem tudták volna eltartani a kávéházat, a kávést.

Hát akkor miért túrték, sőt pártolták a kávéssok a fizetés- és hitelképtelen irodalmárok jelenlétét az üzletükben? A válaszhoz tudni kell, hogy a kávéházba járó budapesti ember (az iparosság középrétegétől az arisztokrácia egyes tagjaiig mindenki, férfi és nő egyaránt) *újságolvasó* ember volt, az irodalmárok többsége pedig nem a versekből vagy novellákból, hanem újságírástól élt. Személyesen látni őket, beszélőviszonyba kerülni velük: vonzó dolognak számított. Ezen felül a lapok sokkal több verset is közöltek, mint manapság, és a költészetnek meg a költőknek határozottan nagyobb volt a becsülete. Magyarán szólva, a publikum nem celebekre, hanem igazi hírességekre ájult. Ezt a helyzetet „üzletileg” is meg lehetett lovagolni. Egy bölcs, öreg pesti kávéss így foglalta össze a tapasztalatát: „ahová ezek járnak, oda járnak

a szép nők, és ahová a szép nők, oda járnak a gazdag férfiak...” Valójában a fizetőképes törzsvendégek biztosították a kávéss és az alkalmazottak megélhetését, ők pedig egyfajta sajátos újraelosztással biztosították a még – vagy átmenetileg – fizetéképtelen művészekét.

Jó. Bármelyik kávéház el tudott volna tartani pár író. De mi kellett ahhoz, hogy egyik-másik irodalmi műhellyé emelkedjék? Fontos volt persze, hogy legyen a közelben valami olyan intézmény – nyomda, kiadóhivatal, szerkesztőség –, amelynek állandó vagy alkalmi munkatársai törzsvendéggé válhattak. Csakhogy egy-egy ilyen intézmény környezetében általában nem egy, hanem legalább négy-öt alkalmasnak látszó kávéház is csalogatta a vendégeket. Akkor miért pont az az egy? A felelet egyszerű és kézenfekvő: mindig és mindenütt maga a kávé volt a kulcsfigura. Ő akarta (ha akarta) becsábítani és bent tartani a sok bosszúságot okozó, de alkalmasint a forgalmat is fellendítő író- vagy másfajta művésznépséget, s ha mellettük döntött, a pincérek hiteleztek, az újságosgyerek eldugta a kedvenc lapot, a konyha feketébb kávéval, dupla föllel szolgált... Az üzleti éleslátás mellett kellett a dologhoz műveltség, ízlés, humor, jóakarát, hogy ne mondjuk: emberség, de nem kevés személyes varázserő is. S ha a vendéglátó szakma berkeiben akkortájt ezek nem számítottak is feltűnően ritka erényeknek, az igazi „kávé-szenik” bizony kevesen voltak – az arányokat nézve épp oly kevesen, mint a zseniális irodalmárok vagy festők.

Állításunk bizonyítására itt a legékeesebb példa: maga a legendás New York. Amikor „a világ legszebb kávéháza” 1894-ben megnyílik, Steuer Sándor lesz az első bérlője. Nagy tudású, tehetséges szakember – a fivére, Gyula, az Abbázia kávésa még inkább az –, de eszébe sem jut irodalmi kávéházzá fejleszteni a mesészip kávépalotát. Ott tolong Erzsébet- és Terézváros apraja-nagyja – Krúdy szerint „a cikóriaszagú New York kávéházban... vasárnap délután az Erzsébet körüli kővér asszonyok miatt úgysem kapni üres asztalt...”² –, esténként katonabanda csinadrattája zeng az aranyhímes mennyezetfreskók alatt, csattognak a „mélyvízben” a biliárdgolyók. Az üzlet mindennek ellenére mégsem megy úgy, ahogyan kellene. Steuer 1900-ban át is adja a stafétabotot egy testvérpárnak, Hirsch Rezsőnek és Adolfnak. Az előbbi szakmabeli, gyakorlott kávé, az utóbbi viszont eredeti foglalkozására nézve tanár, aki fiatalemberként melámed (zsidó házitanító) volt vidéki úri családoknál.

A legenda szerint, amely olyan szép, hogy csak igaz lehet, álldogál egy szép napon Hirsch Adolf a bejáratnál, nézegeti a Nagykörút délutáni forgatagát. Hát egyszercsak kit lát a járó-

kelők sokadalmában? Egyik hajdani neveltjét, Herzl Salamon terménykereskedő kisfiát Bajáról. Nem látta már vagy tizenöt éve. Kölcsönösen nagy az öröm, s amikor bizonyos idő elteltével búcsúzkodásra kerül a sor, Hirsch a megemberesedett nebuló lelkére köti:

– Édes gyerekek, mostantól aztán gyere be hozzánk minden nap egy kávéra!

A „gyerek” megígéri, be is tartja, jön vele az egész baráti kör, nagyjából az egész fiatal magyar irodalom. (El ne felejtsem mondani: egy hallatlanul népszerű fiatal költőről és újságíróról beszélünk, akit ekkoriban már nem Herzlnak, hanem Heltai Jenőnek hívnak.)

Mondom, ez legenda. Az viszont tény, hogy a New York a Hirsch (1903-tól magyarosítva Harsányi) testvérpár keze alatt válik irodalmi és művészkávéházzá. Ők vezetik be a „kis irodalminak” vagy „írótálnak” nevezett olcsó és bőséges hidegtálat (szalámi, sonka, sajt, hozzá számolatlanul a zsömlé), ők adnak az íróknak ingyen „kutyanyelvet” (jellegzetes, hosszú kéziratpapírt) és mellé tintát (bár ezt állítólag csak addig, amíg az a lakli Karinthy a hölgyterem sárga brokátpamlagára nem borít egy teli kalamarist), ők rendelnek 400 féle (!) újságot, amelyek között a népszerű női divatlapok és a Magyar Bőripar mellett ott vannak a legrangosabb német és francia irodalmi folyóiratok is. És – mai pincérnyelven – döng a placc.

Arra viszont, hogy a legrangosabb irodalmi folyóirat, a *Nyugat* áttelepedjék ide, még várni kellett egy kicsit. Mert nem itt alakult meg, nem itt indult a szerkesztőségi élet, hanem a Belvárosban, a Duna-parti Bristol szálloda kávéházában. Fenyő Miksa a lap megszületésének húszéves évfordulóján tartott beszédében így idézte az „ösidőket”:

„Jól emlékszek, úrnőim és uraim, ott ültünk esténként a Bristol-kávéházban és szenvedélyes vitákat folytattunk Rákosi Jenő egy-egy támadásáról, Hatvany Lajos Taine cikkéről, Csáth Géza tehetségéről, Ady Endre Ős Kajánjáról... és néhány asztallal odébb ültek a legtekintélyesebb akadémikusok, díjakat kitűző, díjakat osztó, sőt leggyakrabban díjakat nyerő akadémikusok, akik borzadva fordították el fejüket, valahányszor vitánk egy szenvedélyesebb szavát a légvonat asztalukhoz röptette. Jean, aki a legelfogulatlanabb irodalmi pincér volt, és bennünket ugyanolyan tiszteletben részesített, mint az akadémikusokat s kit az a körülmény sem tett elfogulttá, hogy annakidején Péterffy Jenőt is ő szolgáltatta ki, Jean becsukta az ablakokat, és az akadémikusok megnyugodtak. És elmúlt tíz esztendő és elmúlt húsz esztendő és attól az

asztaltól, melyet a sors számunkra a Bristol-kávész-ban kijelölt, egy lépéssel sem közeledtünk az akadémikusok asztalához – igaz, hogy ők sem hozzánk – és ma, amikor már direkt dukálna nekünk, sőt határozottan jól állana az akadémiai dísz, a pálmás frakk, ép olyan távol vagyunk ettől, mint bristolos korunkban.”⁵

A tizenkilenc esztendő Kosztolányi is – 1904-ben járunk tehát, még jóval a lapalapítás előtt – itt találkozik először Osvát Ernővel. Oly szépen idézi szerkesztője emlékét, hogy érdemes ide iktatnunk:

„Budapesten mindössze pár hónapja lebettem, tizenkilenc éves voltam, s egy ódon, ferencvárosi bérbáztban laktam, ahol csak a házmester ismert. Vidéki újságokba írogattam verseket ritkán. Egy reggel a postás levelet hozott, melyben O. E. megkért, keressem fel őt délután ötkor, a Bristol-kávész-ban. Vajon honnan tudta meg lakáscímem, a ház, emelet és ajtó pontos számát?

Sohase láttam őt addig. A kávéházban sok száz ember közt ült fekete márványasztalánál, fekete haja volt, fekete szeme, feketekávé állt előtte, s szokása szerint fekete süteményt is hozott magával, melynek ízét a fekete mák adja meg, a fekete fűszer, melyet csak finom únyek kedvelnek. Biztosan feléje indultam. Vajon honnan tudtam meg, hogy ő az?

Ezen a délutánon kikérdezett, mint vádlottat az ügyész, mint pap a gyónót, mint fiút az apa, s aztán a Figyelőben, mely a Nyugat előfutárja, megjelent három szonettet, a Fasti, a karácsonyról, búsvétről és pünkösdről.”⁴

(A Bristolhoz egyébként jóval később is szívesen visszatérnek: Cs. Szabó László például „Radnótit a Bristol kávéházban, a Nyugat asztalánál ismerte meg”⁵ – ez pedig már az 1930-as években történhetett.)

A New Yorkba áttelepült Nyugat főhadiszállása a Miksa (ma Osvát) utcai fronton, a karzaton volt. Karinthy paródiájában ez a „Niuggat-barlang... közepén Adyos, az adióták vallási szektájának bálványa áll, melyet ha-Tvani, a dúsgazdag írókész faragott. A szertartásokat Os-Vát, a főpap végzi: két hétben egyszer kinyitnak a balzárnyon egy zülipet, mire harmincegy verset ad.” Az itteni világról sokan és sokat írtak, a legelevenebben talán Kosztolányi, aki az *Esti Kornél* egy egész fejezetét szenteli a fiatal írók kávéházi létformájának. Heltai Jenő szerint „minden előkelőségével is demokratikus kávéház volt, egyformán vonzotta az arisztokratákat, a nyársolgárokat, a bobémokat... Mindenki mindenkit ismert benne.”

Harsányiék 1913 nyarán adják el a New York bérleti jogát. Új szelek fújnak. A háborús évek hangulata Harsányi Zsolt kulcsregénye, a *Shakespeare a Nyúorkban* lapjain így elevenedik meg:

„Egy szék nem sok, de annyit se lehetett kapni. Mindenütt emberek ültek. Mégpedig különös emberek, akiknek szakonként való elosztásáról térképet lehetett volna rajzolni. A körüti sarokbejárat fluktuáló örvényétől közvetlenül jobbra színbázi ügynökök ásitóznak. Odébb a körüti nagy üveglak mélyén fantasztikus külsejű színészfélék és az írók reménytelen vagy elaggott szerelmesei. Férfiak borotvált arccal, vörösbőjű szemekkel, hol skatulyából kibúzott eleganciával, hol áporodott színű kabátban, amelynek könnyökhajlásán, a tavalyi ráncok sötét mélyén még a szövet eredeti színe látszott. [...] A zaj rikító volt és kíméletlen, a kanalak durván kocogtatták a pohár belső oldalát, ha a sárga haditeát kavargatták, vagy a márványlapot, ha a pincéért csengettek. A tengerként zúgó társalgás nem kettes vagy hármas embercsoportok egymás között való szavaiból adódott. Itt mindenki mindenkivel beszélt, tíz asztalon keresztül is, a fejek szüntelenül ide-oda forogtak, kérdések és válaszok harsány szavai cikáztak keresztül-kasul, és szinte csodálatosnak tetszett, hogy a hangok, a füst, olcsó parfüm és teaszag e levegőjében testetlenül, összeütközés nélkül tudnak nyargalni a címzett-bez...”

Tovább is áll a szerkesztőség egy időre, és pedig a lipótvárosi Országház kávéházba. Erről a kevéssé ismert epizódról, és a méltatlanul elfelejtett kávéházzal Balla Vilmos *A Kávéforrás* című munkája tudósít bővebben.

Ismerkedjünk meg először is a kávéssal. Gárdonyi József a lehető legjobb iskolában, a Duna-parti Hangliban tanulta a hivatását, nem akármilyen mestertől. Hangl Márk, a Vigadó téri híres kioszk első bérlője Deák Ferenc szobapincére volt az Angol királynő szállodában, s az egyetlen ember a föld kerekén, akiért a haza

Heltai Jenő

bölcse hajlandó lett némi protekcióra: hű embere az ő közbenjárására kapta meg a várostól a jövedelmezőnek ígérkező üzletet. Nem is hozott szégyent patrónusa fejére: 1945-ös pusztulásáig a Hangli a város legendás helyei közé tartozott, jóval az után is, hogy derék alapítója már rég az égi kávéházban szolgált feketével kedves régi vendégeinek. Gárdonyira is büszke lehetett odafentről: hallgassuk csak Balla elbeszélését a kávéház megnyitásáról és sorsának alakulásáról. 1905-ben, a király születése napján kezdődik a történet.

„A vendégek fölötté meg vannak elégedve, főleg a kávé minőségével. Frey Kálmán tanácsos (ma: alelnök)⁶ fölveti azt az ideát, hogy a premiere kávéját le kellene »szögezni«: egy literes palackot megtölteni, azt lepecsételni és mint típusmintát a Tőzsde-bíróságnál deponálni, hogy mindig kontrollálni lehessen, vajjon nem hanyatlík-e a minőség. De hiábavaló minden: a börze embereinek zöme nem az izes kávé, vagy a jó

kül, de semmiestre sem üzlet nélkül. »Tessék az ajtót becsukni« ilyen szövegű tábla függ a bejárásnál; helyesebb lett volna az az invokáció, hogy »Tessék az ajtót kinyitni«. [...] Azt tartják, a gyermek életpályájára befolyással van a név, amit születésekor kap. Az Országház-kávéház sorsa – nagy későn ugyan – szintén összekapcsolódott az Országházzal. Amikor 1913-ban karbatalommal eltávolították az ellenzéket a tisztelt Házból, a képviselők itt gyűltek össze reggelre, majd a kártyaszobában tanácskoztak, végül kivonultak a parlament palotáját körülzáró katonai kordon elé, hogy tiltakozásuknak kifejezést adjanak. Innét datálódik a helyiség fellendülése. Éppen hét évig tartott az üzleti vergődés, a hét szűk esztendő után következett a kövér esztendők sorozata. Az összes újságokban mindennap szerepelt a kávéház, mint fiók-orozágház. Reggelenként néhány tucat kíváncsi tér be ide, hogy szemtanúja legyen a történelmi eseményeknek. Természetesen munkapárti honatyák is szép számmal früstökölnek a politika márványasztalainál, azonkívül az elmaradhatatlan hírlapírók. A parlamenti tudósítók szindikátusa Lenkey Gusztáv vezetésével a kávéházba teszi át a főhadiszállását. Minden vidéki és egyéb idegen fölveszi a programjába az Országház-kávéházat. Délután, este is tartottak ülést a képviselőházban, tehát ez órákban szintén akadnak vendégek. Tisza István kitűnően reklámozta a kávéházat.

Fokozatosan ide szoktak az OMKE,⁷ a Keleti Akadémia, a Földművelési és az Igazságügyi minisztérium, a Kereskedelmi és Ügyvédi Kamara, a Kúria és a Tábla emberei. Ady Endre, Ambrus Zoltán, Osvát Ernő, Ignóty, Fenyő Miksa, Balkányi Kálmán mindennapi látogatók. Egyidőben három lapot szerkesztettek itten: a Szerdát, a Nyugatot és az Omkét. Ghillányi, Darányi, Polónyi, Balogh Jenő, György Endre, Vázsonyi miniszter korukban is bejártak. Pedig Nagy-Magyarországon ritka látványosság volt egy v. b. t. t.⁸ – aktív miniszter a kávéházban. Végül délutánonként a Lipótváros hölgyközönsége zsúrozott az Országházban.”

1919 viharos őszén aztán a Tőzsdepalota földszintjén lévő börzekávéházban az állandó razzia és a román katonák garázdálkodása miatt tartathatatlanság alakul ki, Stern kávéház a bezárás mellett dönt. A száműzött alkuszok pedig hova mehetnének? A legközelebbi alkalmas kávéházba.

„A kilódtott vendégek megtanulták »Höfjer«-től,⁹ hogy mit kell ilyen katasztrófa után csinálni: át kell

Országház kávéház. Nádor utca 31.

társaságot keresi, hanem keresi a kereseti lehetőségeket. Mellékes a csend, tisztaság és figyelmes kiszolgálás; egyáltalán semmi sem fontos, minden eltörpül azzal a dogmával szemben: lássuk, hogy miből élünk. Az Országház néhány évig »excluív« marad; az odajáró csekély számú vendég kitűnően érzi magát, a kávé kevésbé. Konzekvensen kerülnek e kávéboltot a tőzsdei magánforgók, mert – mondjuk – e felekezetnek nem imponál az exquisit kávé tejszínhabbal, inkább isszák a kávé minden hab, ha kell: minden kávé nél-

Seemann kávéház. Váci körút 70.

csoportosulni... A szabad ég alatt megtartott rövid Kriegerat¹⁰ után úgyszólván testületileg »meneteltek« az Országház-kávéházba, hogy ott »beássák« magukat. Egyszerre csak betódul vagy kétszáz idegen az elárvult helyiségbe. Túrhetően viselkednek, hát kénytelen-kelletlen kiszolgálják őket. Már a második napon azonban itt tartottak razziát. És most következett az operettszerű »intermezzo«, hogy míg a tőzsdések, akik hozzá voltak szokva ehhez a batósági eljárásához (és erre előkészültek), mindnyájan alaposan igazolják magukat: a többi rendez, békés, tisztességes és az üzlettől teljesen távol álló vendégnek nem volt fényképes legitimációja. Tehát épp az ártatlan látogatókat előállították a vadász-utcai kapitányságra. Lateinerek, magányosok és egyéb polgárok persze megfogadják, hogy életükben ide többé be nem teszik a lábukat...”

Az Országház kávéház ettől kezdve alkalmatlan az irodalmi életre: szabályos fiókbörze lesz belőle, „külön szokásokkal, szabályzatokkal és Kursblattal,¹¹ szükség esetén választott bírósággal. A hivatalos órák hajnaltól késő estig elbúzódnak – vasárnap is – és a felszínre került árak miatt a budapesti és bécsi lapok pontosan és terjedelmesen beszámolnak e magánforgalomról. [...] Az összes bankok, a Pénzügyi Központ, Jegyintézet képviselői résztvesznek a lázas üzletben. Minden egyes valutának, minden egyes értékpapír-csoportnak külön (egy-két asztalból álló) korláta van, amely körül a külisz¹² csoportosul, nyíltan és fennhangon pénzt vagy árut k-

nálva. Vasárnap délben e börzén pontosabban meg lehet állapítani a Hitel kurzusát, mint most hétköznapi 12 órakor a másik tőzsdén. Később a kávé megpróbálkozik a blokkrendszerrel: minden belépő quasi előleget adott a konzumra.¹³ Debát semmiképp sem lehet holmi numerus clausus csinálni. A rendőrség végeláthatatlan, erélyesebb beavatkozása sem segít, sőt az sem, hogy minden harmadik asztalhoz sisakos rendőrt ültetnek. [...] Végül Gárdonyi is megsokallotta ezt az állapotot és az »Upor« módszeréhez folyamodott. Az 1923-ik év egyik februáriusi estjén leereszkedtek a »görredőnyök«, amelyek aztán nem repültek fel másnap reggel sem. A tél és az haute saison derekán állítólag égető szükség volt sürgős renoválásokra. A valóságban a kávé el akarta szoktatni eddigi hívatlan vendégeit. [...] Aztán táblák jelentek meg a lezárt ajtókon, hogy a helyiség két hét múlva újra megnyílik, de semmiféle üzletkötést nem fognak megtérni.”¹⁴

1916 és 1926 között, amikor a szerkesztőség a Vilmos császár (ma Bajcsy-Zsilinszky) úton működik, a lap munkatársai az Alkotmány utca sarkán találnak alkalmas tanyát. Gellért Oszkár tanúsága szerint „a szerkesztőségi fogadóóra után lementünk a szembenlévő Seemann-kávéházba. De a titkárnőnek meghagytuk, hogy akik később jönnek, azokat küldje le...” Csudálatos egy mixtúra gyűlt itt össze: a közeli bíróság és börtön ide vonzotta az ügyvédeket, de a pénzért bérelhető hamis tanúkat is, asztaltársaságuk volt a hadiszállítók-

nak, sertés- és marhakereskedőknek, illetve a német nyelvű *Neues Pester Journal* és a *Pesti Hírlap* újságíróinak – de nem mellesleg ez volt a törzskávéháza a radikálisoknak, forradalmi szocialistáknak: László Jenőnek, Vágó Bélának és Szántó Bélának, Sallai Imrének, Korvin Ottónak. A Moszkvából hazatért Kun Béla 1918 őszén itt tárgyal a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakításáról – „ámbar tiltakoztam az ellen, hogy a mozgalmat a kávéházból indítsuk meg”, dühöng még 1926-ban is a moszkvai Magyar Ház faliújságján. De a Nyugatosokat ez a légkör se zavarta különösebben, s nyilván kényelmesen el is fért mindenki a hatalmas térben.

1922-től – mint Fráter Zoltán kutatásai¹⁵ pontosítják – Osvát az Andrassy úti Magyar Koronában is fogadta a kézirattal érkezőket. Komlós Aladár szerint a kávéház „asztalait délelőttönként ellepték az itt fekete fogyasztásra sem köteleles, állástalan fiatal írók, s [...] Osvát elfoglalta páholyában gyakran megjelent Móricz Zsigmond és Kosztolányi is”.¹⁶

Az Andrassy úti kávéház sokkal elegánsabb hely volt, mint a Seemann – vagy mégsem? Ilylyés Gyula Kaland s halrajzás a régi Koronában című versében így idézi föl:

*Tófenék-homályos volt a füsttől, a gőztől
a délutáni kávéház, mégis hideg, noha zsúfolt s
dohos.*

*Én: leglent nedves, rossz cipő; legfönt láz-maszat.
Rossz munka, rossz ebéd, rossz gyaloglás után.
Kit is kerestem, ki is hívhatott ide?*

*A nagykabátban ülő ügynökök asztalain túl,
a hosszú terem végén ott már a falborító nagy
tükrönél*

*mint egy tengerből fölmerülve, végre: ismerős arc.
Bólint, felém int, indul is elébem.*

[...]

Kivel is volt találkozóm?

Déry? Nagy Lajos? Osvát?

*József Attila ott lakott a ház mögött, jó kis cse-
lédszobában;*

*A gangra nyílt alkalmas ablak,
szolgálva másod bejáratul is.*

Nem, Osvát itt csak déli egy óráig „rendelt”.

*Nem birta a füstöt, a délután már tó-szerűt, a
nyüzsgést.*

*Pap Károly? Pintér? Nem volt ő akkor is már
halott?*

*Fenyő néha kalucsóban érkezett. Komor? Zelk?
Sorsunk még elcsereíthető volt, halrajzászerű.*

A két háború közötti időszaknak ismét fontos helyszíne lett az ekkor már nagy múltra visszatekintő belvárosi Centrál kávéház is. 1887-ben nyílt meg, és az *Építő Ipar* korabeli beszámolója¹⁷ szerint a legszebb pesti kávéházak közé tartozott. Az Erényi Ullmann-féle bérház földszintjén hívogató terek belsőépítészeti arculatát is Quittner Zsigmond, a ház tervezője alakította ki, a narancsszínű, fehér, kék és arany cirádás falakat a város legjobb díszítőfestője, Scholz Róbert pingálta, a bútor elegáns volt és kényelmes, az újságválaszték és a kiszolgáló személyzet a legkényesebb igényeket is kielégítette, mi sem természetesebb hát, mint hogy az Athenaeum-épület, az Egyetemi Könyvtár, a Fővárosi Könyvtár és az egyetem népe is hamar ideszokott.

Az alapító kávé, Seemann Károly a nagy öregek közé számított – ő maga itt nem működött soha (talán csak az indításkor egy kis ideig): a veje, Frankl Bertalan vitte az üzletet. Tőle 1900-ban vette át Grüneck Gusztáv, majd súlyos betegsége miatt 1905-ben az ő veje, Mészáros Győző banktisztviselő. A szakma egyik igazi nagysága lesz ebből az akkurátus fiatalemberből: azonnal bekapcsolódik az ipartestület életébe, ő intézi az alkalmazottak szociális ügyeit, öt év múlva már a Budapesti Kávésok Szövetségének elnöke, megszervezi a pincérek ingyenes munkaközvetítőjét, létrehozza az önálló kávé tanonciskolát, 1927-től haláláig, 1942-ig ő a Kávés Ipartestület elnöke, s nem mellesleg az ő megrendelésére (s javarészt az ő vendégeként) írja meg több mint másfélezer oldalas, hatalmas művét a pest-budai kávéházak történetéről Bevilacqua Borsody Béla.

Mészáros Győző nagy rendet tartott üzletében: zene itt soha nem volt, a meleg emberi zsongásban nyugodtan lehetett dolgozni, beszélgetni. Híres esetként emlegetik, amikor egy este bekóválygott a kávéházba egy kapatos vidéki úr, az egyik felvidéki vármegye nagyhatalmú főjegyzője. Hangoskodott, italt követelt, de Mészáros a maga halk modorában egyszerűen elvette előle a súlyos márványasztalt:

– Ön pedig itt nem lesz kiszolgálva.

Ide telepedett át annak idején a Váci utcai, még sokkal régebbi (1783-tól 1911-ig működött) Koronából Kiss József, *A Hét* szerkesztője – hogy pontosan mikor, nem tudni, de még a századforduló éveiben. Ő maga így emlékszik az ottani szerkesztőségi életre:

„...a belvárosi Centrál kávéház volt A Hét főhadiszállása, az Athaeneum tőzsomszedságában... Itt nyomták és ott, a kávéházban készült A Hét. Minden pénteken és szombaton gyanús külsejű urak foglalták le a kávéház különböző sarkait, akik ott bétközben soha meg nem fordultak. Órabosszat elültek egy pikkoló mellett egy helyen és serényen rótták egymás alá a sorokat az egyformára szabott papirosokon. Ezek A Hét emberei voltak. A nyüzsgés, a moraj, az ide-oda röpködő beszédek kavargása, a vágni való füst őket nem bántotta, sőt, úgy látszik, mintha ez lett volna valódi elemük. [...] Itt, az eleven élet hullámzása közepett, mintegy a nyilvánosság ellenőrzése mellett íródott A Hét...”

Lássuk csak a névsort, ha töredékesen is. Ambrus Zoltán, Bródy Sándor, Gárdonyi Géza, Mikszáth Kálmán, Herczeg Ferenc, Szomory Dezső, Osvát Ernő, Heltai Jenő, Ignotus (Veigelsberg Hugó), Krúdy Gyula, Molnár Ferenc, Bányai Elemér (Zuboly), Erdős Renée... Ebből a csapatból tért külön utakra a Duna-parti Bristol szálloda kávéházában, majd itt, a Centrálban „saját” asztalhoz telepedve a Nyugat első gárdájának jó néhány vezéralakja. Addigra már patinásra lakták a törzsvendégek a két nagy, tágas termet. Babits a Halálfiainak lapjain – Siena kávéház néven – így festi le: „meghomályozott tükreivel, kényelmes, kopott fekete bőr karosszékeivel s nagy kerek márványsztalaiival a régi Pest egy épen maradt darabja volt, mindaddig míg néhány évvel később a modern igényeknek megfelelően át nem alakították”. Erre Mészáros Győző 1913-ban szánta rá magát, a törzsvendégek nem kis méltatlankodását váltva ki. De hát neki is haladnia kellett a korrallal.

A két háború közti Centrál világáról is sokan és sokat írtak, a legtömörebben, legszebben talán Szabó Lőrinc a *Tücsökzene* egyik kis remekében:

*A Centrál, modern akadémia,
pezsgett, forrt. A költők törzsasztala
rég befogadott. Zsiga bácsi, Tóth,
Schöpflin, Király György, Trostler s aki volt
tudós és író, öt és nyolc között
mind odagyűlt. Vers-börze működött,
és lexikongyár; Mikes sakkozott,
Babits korrigált; Elzevirt hozott*

*Kner Gyomárról; Karinty vitte új
feleségét; Heinrich, az öregúr,
csepülte a konzervatívokat;
Táltos hümmögött, kis Káldor szaladt
Meredithet lekötni; pletyka, pénz
s száz terv lengett a szivarfüstben; és
hogy túlvoltunk Shakespeare Szonettjein
(s Horváth Henrik új kecskerímein),
Mibály kocogott: „Főúr, fizetek!” –
S mentünk, nézni detektívfilmetek.*

1926-tól – mint a *Literatúra* hírt ad róla, a *Nyugat* írói lassacskán megint hűtlenné válnak a Centrálhoz, rendszeres összejöveteleik heti egy

Szabó Lőrinc

Tarján Vilmos

alkalomra, a keddi esti „zsúrra” korlátozódnak. Sokuk a hétköznapokra visszatér a New Yorkhoz, amely pedig időközben nagyon átalakult. Mi minden történt?

Miután Harsányiék visszavonultak (a továbbiakban kávé-, majd kávégép-behozattal foglalkoznak), a kávépalota pedig hosszú évekig tartó mélyrepülésbe kezd – egészen addig, amíg 1920-ban egy nagyon érdekes és okos ember át nem veszi a vezetést. Kávéházat azelőtt csak vendégként látott – igaz, hogy úgy éjjel-nappal. Nem kis bátorságra vall, ahogy belevág. Tarján Vilmost, *Az Est* leghíresebb „reporterét” (aki ma a magyar oknyomozó újságírás atyjaként tananyag a médiaszakos diákok számára), a konzern tulajdonosa, Miklós Andor kénytelen kirúgni a cégtől állandó botrányai miatt. Ott áll egy gyenge havi fizetéssel a zsebében, amikor eléri a „füles”: bérbeadó a New York. A bérleti

díj hatalmas összeg, beül tehát a kávéház emeletén működő újságíróklubba, az Otthon körbe – és három hónapon keresztül szisztematikusan kártyázik. Nyer, nyer és nyer, addig nyer, amíg társakkal, segítséggel (például leendő felesége, a jó módú családból származó Herskoviccs Olga kölcsönével), de mégis megpályázhatja a kávéházat. Megkapja a bérletet, bezárja a boltot egy kiadós átalakítás, takarítás, festés idejére (meg azért is, hogy a nemkívánatos vendégek azalatt szokjanak át máshová), a „mélyvízből” biliárdterem helyett luxusétterem lesz, a konyhában a város legjobb séfjei dolgoznak, a pincében bártr rendez be, a zongorához pedig egy mosolygós fiatalembert ültet, Brodszky Miklós a neve. A New York nemzetközi tekintélyre tesz szert, elhozzák ide a Pestre látogató összes hírességet, a vendégkönyvben Saljapin, Kiepurá, Josephine Baker, Thomas Mann, Felix Salten autogramja, dicsérő szavak sorakoznak.

Tarján tizenhat évig működtette a kávéházat, s mint emlékiratában írja, nagy öröme telt az igen vegyes közönségben: „egy cigány – egy király”. Az étlapon ugyanis a kelkáposztában sült, szalonnás fogolypecsenye és a libamáj mellett ott maradt a húszfilléres sült krumpoli és a rántotta is: Tarján nem felejtette el saját viharos ifjúságának nehéz napjait, és szolidáris maradt azokkal a bohémekkel, akiknek nem futotta volna többre, de akiket nem akart kizárni üzletéből. S bizony a *Nyugat* második-harmadik nemzedékében is jócskán akadtak olyanok, akiknek egyáltalán nem volt mindegy, hogy negyven fillérért egy kávé vagy két adag krumplit tesz eléjük a pincér a márványasztalra.

Az eddig említett főhadiszállások mellett volt még jónéhány olyan hely a városban, ahol a *Nyugat* nagyjai rendszeresen vagy ritkábban, de szívesen megfordultak csapatostól. Ezek közül a legkevésbé közismert a Kálvin téri Bátor. Itt volt eredetileg – még a folyóirat alapítása előtti években – a nagyon ifjú Kosztolányi és barátai „balszélfogó” asztala. (A szó megértéséhez csak a korabeli kávéház-építészetre kell ismerni. Az ajtókon ugyanis mindenütt volt szélfogó, telefonfülkére emlékeztető, zárt kis „zsilipkamra”, a vendég csak kétszeri ajtónyitásra jutott a belső térbe, s így a kinti szél, hideg, sár, eső nem hatolt a belső helyiségekig. No mármint, pincérnyelven a szélfogótól balra eső asztal a balszélfogó, ez ilyen egyszerű.) Hogy Bátor Mihály pontosan mikor nyitotta üzletét az Ybl építette Geist-házban, nem tudjuk – maga a ház

1864-ben épült, könnyen lehet, hogy kezdettől kávéház volt a földszinten. A tulajdonos neve mindenesetre rajta ragadt örökre. Magyar Elek így emlékszik rá: „*valami családias intimitást, levendulás hangulatot talált a pesti ember... A jószágosarcú, kedves biedermeier-aszonyság, Bátor mama naphosszat ott ült a kassza melletti kerek asztalkánál és szorgalmasan sodorgatta selymes, hosszuszálú kirből, purzicsánból a jófajta cigarettát, kis porcellántányérokra rakosgatta, Ferenc, a vén házibútor, a csoszogó lépésű, fogatlan főpincér pedig, aki minden krajcár borralalót külön köszönt meg, széjjelbordta a biliárdozó uraknak – ingyen, ráadásul az öblös pohárban gőzölgő, cikóriamentes feketekávéra.*”

Hogy jobban megértsük, mit keresett az egyetemista korosztály a belvárosi öregurak között, nézzük csak Krúdy leírását a híres Bátor-pirítóról: „...közepébe fogvájó volt szúrva, a fogvájón pedig egy gerezd fokhagyma. Egyébként jó zsúros volt a pirítós kenyér, nem is lehetett csodálkozni, amikor a vendég, elfogyasztása után, azt kérdezte Seemann Károlytól:

– *Van még abból a vadkerti zöld borból, amit egyszer itt paradí vízzel ittam?*

Természetesen volt még a vadkerti zöld borból, mert az ilyesmi sobase fogy ki egy jó kávéházból. A főpincér egyszerre két paradí vizes üveget állított tálcán a vendég elé, mert a zöld bort régi paradí vizes üvegekben szolgálták fel. Csak a dugaszolásban volt különbség.”

A méretes „huszárrostélyost” „kakastaréj” (bevagdosott, ívesre sült szalonna) is kísérte. A saját termésű vadkerti és a paradí megfelelő arányú keverékének becsületes helyi neve is volt: „zöldike szódikával”. Ugyancsak fontos helyi specialitás volt az ismerős hentes készítette parizer ecetes-olajos-hagymás-borsos salátalében, amelynek egy stampedli házi diópálinkával kellett megágyazni.

A kávéház ablakából vagy nyáron zölddel befüttatott teraszáról az 1900-as évek legelején a Pestre került vidéki fiúk még címeres ökrökben is gyönyörködhetnek: a régi Országúton (= a Múzeum körúton) ballagtak Bécs felé, lobogó ingü-gatyájú alföldi gulyások vezérlete alatt. Heltai Jenő a Nyári múzsa ciklusban meg is örökíti a jelenetet:

*A csendes nyári éjszakában
Egy ökröcsorda megy tova,
Megy rendületlen bizalommal,
Mivel nem tudja, hogy hova*

*Én a kávéház ablakából
Nézem a dús sereget,*

*Mely néha föl a csillagokhoz
Keszerve bögéást ereget.*

*Ezek az ökrök Bécsbe mennek,
De nem töltik ott a nyarat,
Nagy tévedés, hogy az ökör még
Fönt Bécsben is ökör marad.*

*Ez régen volt. Ma már a sorsuk
S a róla szóló nóta bús,
Az, ami Pesten még ökör volt,
Holnapra Bécsben marhabús.*

A Bátori 1905-ben cserél gazdát (új bérlője Beyer Marcell, Bajor Gizi édesapja). Ekkor a „balszélfogó” társasága átköltözik a József körút és a Baross utca sarkára, a Baross kávéházba. Ott is kisajátítják a szélfogótól balra eső kerek asztalt, és délután háromtól végkimerülésig körülötte tanyáznak. Az elsőként érkező vendég rendszerint Kosztolányi Dezső, aki ekkoriban medikus unokafivérével, Brenner Józseffel, alias Csáth Gézával lakik albérletben az Üllői úton, aztán jönnek a többiek: színházi népek, festők, építészek. Kós Károly meséli

Japán kávéház. Andrassy út 45.

harminc év távlatából: „Az ember, ha Pesten él és legényember, s kivált, ha művész-féle mestersege van, az östét, sőt éccakút kávéházban tölti el. A ritka kivételek ezt a szabályt csak erősítik. Egy ilyen kávéházi cigánytársaságba én is becseppentem: trók, újságt-rók, színészek, építészek, iparművészek közé a Baross kávéház ún. »balszélfogó« asztalához. Egy-két öregem kívül mind fiatalok kerültünk ott össze: Márkus László, Kosztolányi Dezső, Kárpáti Aurél, Mubits Sándor, Fehérkúthy Bálint, Zrumeckzy Dezső, P. Ábrahám Ernő, Bartos Károly, Kürthy György, Márfy Ödön...”¹⁸

Tegyük hozzá ehhez a felsoroláshoz Horváth Jenőt, Bálint Lajost, Lukács Györgyöt, Hevesi Sándort, Benedek Marcellt, Csathó Kálmánt, Gulácsy Lajost, Kernstok Károlyt, Gara Arnoldot. (Kosztolányi egyébként később, az 1910-es évek második felében is rendszeresen találkozott itt Karinthyval és Babitscsal.)

Ne feledkezzünk meg egy fontos budai végvárról se. A krisztinavárosi Philadelphia kávéház az Alagút közelében, a Horváth-kerti Budai Színkörrel szemben működött 1898-tól 1935-ig, majd a szomszédos Budai Polgári Kaszinó földszintjén az ostromig. Alapításától 1910-ig négy bérlő vesződött vele, attól kezdve azonban mindvégig Szabó Sámuel volt a gazdája, aki hihetetlen érzékkel tette üzletét a krisztinavárosi nagy- és kispolgárok, katonatisztek, sakkozók, csitri színésznők és érettük rajongó fiatalemberek, irodalmárok és egyéb „válogatott cigánylegények” számára egyformán kedves menedékhellyé. A *Nyugat* „törzskara” egy nyári éjjelen tartott itt a virradatba nyúló, nagy mulatságot még az első világháború előtt – hogy ennek mi volt az apropója, nem tudni, de talán nem is kellett hozzá más, csak a hársvirág-illatú budai szél egy legyintése a fülledt Nagykörúton. A Philadelphiát igen helytelenül szokás egyedül Szabó Dezső nevével összekapcsolni: az irodalom jelei közül sokan mások is – mégpedig nem csak a Budán lakók – Szabó Sámuel visszatérő vendégei voltak: Ady, Krúdy, Kaffka Margit, olykor Babits, Kosztolányi (az *Édes Anna* lapjain meg is zendül egy pillanatra a „Fila” cigányának hegedűje), Hatvany Lajos, Karinthy Frigyes, Török Gyula, később Kádár Lehel, Márai Sándor...

A két világháború közötti időszak egyik leg híresebb irodalmi kávéháza a Japán volt. A század első éveiben még inkább csak festők látogatták előszeretettel (akkortájt készült a mindenki által ismert fénykép a teraszon üldögélő művésztársaságról, élükön Szinyei-Merse Pállal és Rippl-Rónai Józseffel). A második arany-

Simplon kávéház, József körút 8.

Valéria kávéház, József körút 87.

A Gebauer kávéház. Fehérvári út 1.

korhoz megint csak egy kávé-szeni kellett: Kraszner Menyhért. (József Attila így dedikál neki kötetet, hetýke-pimasz kedvességgel: „Kraszner Menyhértnek, aki majdnem olyan jó kávé-s, mint amilyen jó költő én vagyok”.). Szerkesztőségi élet itt nem folyt, de nagy irodalmi társasági élet igen. Rónai Mihály András még térképészletet is közöl róla,¹⁹ kinek hol volt az asztala a kávéházban, s ennek jócskán vannak „nyugatos” vonatkozásai. A Liszt Ferenc téri szárny hátsó traktusában például egy jeles kvartett: Fenyő László, Komlós Aladár, Zelk Zoltán és Sándor Kálmán üldögél. József Attila a „bal kettesnél” szokott sakkozni Nagy Lajossal, Szép Ernőt viszont – mondja Rónai – „nem tudom leültetni, ő csak be-benézett, nem volt fix helye”.

A harmincas évek elejétől volt jelentős íróközönsége a Népszínház utca és a József körút sarkán működött Simplon kávéháznak. Ide inkább a fiatal „modernekek” jártak, de közülük többen publikáltak már akkor vagy később a *Nyugatban*, majd a *Magyar Csillagban* is: Illyés Gyula, Déry Tibor, Vas István – s itt is (de mennyire!) „bentlakó” volt Zelk Zoltán, Fenyő László. Ugyanígy okból érdemes itt megemlí-

teni az Erzsébet körúti Bucsinzky kávéházat, amelyben és amelyről Nagy Lajos *Budapest nagy-kávéház* című regénye született. Itt is működött számos „íróasztal”, de hivatalos szerkesztőségi élet nem.

Azoknak a kávéházaknak, amelyek átmenetileg vagy hosszabb ideig törzshelyei voltak egy-két „nyugatos” írónak (de nem magának a szerkesztőségnek), se szeri, se száma. Volt, aki „titkos rejtekhelyekre” járt verset írni vagy újságot olvasni, olyan kávéházakba, ahol egyedül lehetett, s nem kellett tartania sem barátok felbukkanásától, sem báméskodóktól. Ilyen menedék volt Ambrus Zoltán számára a Valéria az Üllői út és a József körút sarkán vagy a Gellért téri Gebauer, ahová Somlyó Zoltán, Surányi Miklós és Tersánszky Józsi Jenő járt előszeretettel, sőt egyidőben, de külön asztalhoz. Csak néha ültek össze beszélgetni. Egészen más okból (egy igen könnyűvérű fiatal éjszakai kaszíráló, a kökényszemű Lujza kedvéért) járt egy ideig Ady a távoli Délivasút kávéházba, s megint más miatt (kenyérkereső kenyeresfiúként) a kölyök József Attila az EMKÉ-be. Innentől pedig már parttalanul kalandozhatnánk be jóformán egész Budapestet...

JEGYZETEK:

- ¹ Kosztolányi Dezső: *Esti Kornél*. Magyar Regények, h. é.n. 85.
² Krúdy Gyula: *Ády Endre éjszakái*, Budapest, 1989, 88.
³ Megjelent: *Nyugat* 1927/1.
⁴ Kosztolányi Dezső: O. E. *Nyugat*, 1923/11-12.
⁵ Vezér Erzsébet: *Cs. Szabó László levelei*. <http://www.c3.hu/~iris/99-1/csszabo.htm>
⁶ Frey Kálmán (1862–??) gabonakereskedő, 1906-tól tőzsdetanácsos 1918-ban a budapesti Tőzsde alelnöke lett, 1921-től kormányfőtanácsos, kereskedelemügyi tanácsos és a kamara tagja.
⁷ Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés
⁸ Valóságos belső titkos tanácsos
⁹ Franz Höfer von Feldsturm osztrák-magyar tábornagy (1861–1918) 1912-től a vezérkari főnök helyettese, a világháború kitörésétől 1917 májusáig az ő aláírásával jelentek meg az

osztrák-magyar főhadiszállás napenkénti hivatalos jelentései. „A Höfer” fogalomná lett.

- ¹⁰ Haditanács
¹¹ Árfolyamjegyzék
¹² Hites alkusz közvetítése nélkül, saját célra tőzsdézők
¹³ Fogyasztásra
¹⁴ Balla Vilmos: *A Kávéfőzés*. Budapest, 1927, 136. skk.
¹⁵ A *Nyugat* impresszumai, <http://www.pim.hu/object.2a3b9ffc-0fd3-4708-bb64-b5e363945565.ivy>
¹⁶ Idézi Lengyel András: *József Attila és Illyés – Ovát vonzásában. A marginalitás irodalomszociológiájában*. 2008/11, 71–90.
¹⁷ 1888. február 12.
¹⁸ Kós Károly: Találkozásaim Móricz Zsigával. *Erdeélyi Helikon*, 1939, 604–605.
¹⁹ Rónai Mihály András: *Szerelmem, Budapest*. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 1997, 220.

Köszöntjük a szerzőt *Budapestért Díja* alkalmából.

KIADÓNK GONDOZÁSÁBAN JELENT MEG

A könyvek kaphatók a jobb könyvesboltokban és a szerkesztőségben.